

EX OCCIDENTE LUX: PARCURSUL INTEGRĂRII EUROPENE

Cristian Preda, Sorina Soare, Regimul, partidele si sistemul politic din Romania, Nemira, Bcuuresti, 2008, opp. 168-177

A modificat oare Europa această logică politică?

Ceea ce este clar este faptul că desprinderea de regimurile comuniste a fost percepută, în primele zile din 1990, ca o întoarcere în Europa. Acest nume va deveni foarte repede simbolul unei lumi idealizate, un Eden al democrației, o țară a făgăduinței de prosperitate economică și o patrie a excelenței culturale. Încetul cu încetul, în locul idealurilor din primele zile de libertate, în țările ex-comuniste s-a înrădăcinat discursul tehnocratic al Europei birocratice, întrucât Uniunea Europeană (UE) și-a deschis frontierele către Estul și Centrul Europei. Pentru mai bine de 10 ani, integrarea în Uniune, dar și extinderea NATO către Est au fost prioritățile aproape necontestate ale partidelor care au ajuns la guvernare.

Și la noi, până de curând, UE și NATO au fost asociate în imaginarul politic, fiecare fiind, de fapt, interpretată ca un sinonim al acelei vechi referințe politice care este, pentru români, Occidentul. Așa se explică de altfel și utilizarea frecventă a expresiei „integrare euro-atlantică“, formulă din retorica NATO, dar care, în dialectul românesc al occidentalizării, a reunit Uniunea Europeană și Organizația Tratatului Nord-Atlantic sub forma unui centru care strălucește asupra periferiei. Retorica politică românească s-a articulat, până la 1 ianuarie 2007, în jurul credinței optimiste potrivit căreia, într-o bună zi, periferia va face parte din centru. Abia în 2002, o dată cu semnarea acordului dintre România și Statele Unite asupra Tribunalului Penal Internațional, apoi în 2003, cu ocazia dezbaterilor asupra războiului din Irak, românii au descoperit că NATO și Uniunea Europeană nu sunt același lucru, că SUA și europenii nu alcătuiesc un Occident perfect omogen și solidarⁱ. Percepția vagă a Occidentului sau, în alți termeni, occidentalizarea oarecum haotică a spațiului public românesc nu au făcut Europa mai transparentă, ci mai obscură. Ea pare să fie pretutindeni și nicăieri. O dovedește și faptul că referința europeană

a fost introdusă în construcția identității politice a cetățenilor români, dar ea are o pondere foarte redusă: într-adevăr, doar 1,5% din cetățeni aleg ca primă opțiune o identificare cu cetățenia europeană, infim în raport cu cei care se declară înainte de toate români sau membri ai unor regiuniⁱⁱ.

UNIUNEA EUROPEANĂ CA ȘI „RAISON D’ETAT”

Ca și în alte țări din fostul spațiu sovietic, euroscepticii sunt și în România foarte puțin numeroșiⁱⁱⁱ. Eurofilia manifestată de elitele politice de la București a fost transferată și societății. România s-a afișat la începutul anilor 2000 drept cel mai entuziast candidat la aderare. Un candidat care trăia însă cu conștiința vinovată că se află în întârziere. Într-adevăr, dacă privim cifrele furnizate de Eurobarometrul din 2002, descoperim că autoevaluarea cunoștințelor despre UE îi situa pe români la aproximativ același nivel cu cetățenii din grupul „Laeken 10” al celor 10 țări intrate în Uniune la 1 mai 2004^{iv}. Susținerea românească pentru euro era pe deplin comparabilă cu susținerea de care beneficia moneda comună europeană în aceste 10 țări. În rest, românii se distingeau într-un mod mult prea evident de cetățenii acestor țări pentru a nu vorbi despre o diferență semnificativă: sprijinul românilor pentru aderare era cu 26 de procente superior celui din grupul Laeken 10 (mai precis: 78% față de 52%); ei aveau în 2002 speranțe mult mai mari în privința beneficiilor aduse de calitatea de membru (70%, față de 60% în cazul Laeken 10); încrederea românilor în UE era cu 18 procente mai mare, iar intenția de a participa la referendum cu 20% mai mare decât în grupul Laeken 10 și, în sfârșit, românii declarau că ar vota mult mai ușor în favoarea aderării la UE decât cetățenii din ultimele 10 țări devenite membre UE (84% față de 61%)^v.

Pe de altă parte, Europa și UE aveau să fie considerate apanajul partidelor democratice din Estul continentului. Altfel spus, contestarea Europei rima cu o punere la îndoială a loialității democratice. Acest mecanism reducăționist se regăsește în întreaga regiune, având însă în cazul românesc un caracter radical. Integrarea europeană a fost percepută ca singura alternativă viabilă

pentru a scăpa definitiv de fantomele trecutului comunist. În mod simbolic, de altfel, atât elitele politice, cât și societatea civilă se (re)orientează către Bruxelles. Entuziasmul avea însă să se degradeze treptat, sub influența efectelor perverse ale tranziției, a criteriilor de transformare economică impuse de UE și monitorizate în paralel de instituții de credit internaționale precum Banca Mondială sau Fondul Monetar Internațional. Uniunea avea să fie treptat asociată unui cerber al democratizării și al corolarelor acesteia.

Europa a fost, în mod fundamental, în anii postcomunismului românesc, un argument al progresului. Influența sa a ajuns să întruchipeze în unele momente chiar „rațiunea de stat“. Ea a putut, de pildă, să justifice câteva importante schimbări politice: înlocuirea primului-ministru Radu Vasile în decembrie 1999, la două zile după summit-ul de la Helsinki care a decis începerea negocierilor cu România, a fost explicată prin necesitatea de a da țării un guvern capabil să-și asume provocările integrării^{vi}. La rândul său, guvernul condus de Adrian Năstase reclama, la sfârșitul anului 2002, după aceeași logică, organizarea de alegeri anticipate pentru a da țării un guvern cu „mandat european complet“ din 2003 până în 2007. Europa văzută ca simbol al progresului a fost și pretextul unor modificări de o mai mare amploare: în cursul anului 2002, „constrângerile europene“ au fost, de pildă, invocate pentru justificarea unei reforme radicale a Constituției și a sistemului electoral.

CONDIȚIONALITATEA EUROPEANĂ ȘI EFECTELE ACESTEIA

Relația dintre partidele politice și UE a fost oarecum neașteptată. Într-adevăr, într-un prim moment, așa cum observa Claus Offe^{vii}, schimbările de regim din Estul Europei au fost considerate atipice, în măsura în care, în comparație cu tranzițiile din America Latină, rolul factorului extern părea să fie aici minim. Ponderea acestuia în cizelarea noilor democrații a fost descoperit de literatura de specialitate abia la mijlocul anilor nouăzeci^{viii}. Astfel, din ce în ce mai mulți autori au împărtășit opinia potrivit căreia „influențe

internaționale precum presiunile generate de condiționalitatea politică sau de norme ori modele internaționale pot determina evoluția politicii interne^{ix}. În acest context, condiționalitatea democratică descrie procesul prin care Uniunea configurează formatul sistemului politic, juridic și economic al eventualilor candidați, în vederea unei viitoare integrări. Rezultatul ideal al acestui proces este conformitatea (*compliance*) cu modelul conturat de UE a realității efective din țara-candidată^x. Influența factorului extern implică, în acest caz, un dezechilibru major, ținând cont de faptul că Uniunea impune ritmul și conținutul reformei din diverse domenii, dorind să călăuzească schimbarea^{xi}. Mecanismele aflate la baza condiționalității au căpătat interpretări diferite, literatura de studii europene distingând două macro-perspective, aparent antitetice^{xii}. Pe de o parte, avem de-a face cu o explicație de tip raționalist bazată pe modelul negocierii: în această perspectivă, UE stabilește norme de „comportare” pe care le promovează printr-un sistem de recompense, eficacitatea acțiunii fiind garantată nu numai de credibilitatea recompenselor, ci și de frica de excludere^{xiii}. O „logică a consecințelor”^{xiv} ar face ca existența unor curenți să legitimeze actorii în urmărirea intereselor lor specifice, atât ca emițători, cât și ca receptori. Aplicând această schemă interpretativă sistemului politic românesc, am identifica un echilibru strategic între câștigul partidelor care susțin integrarea și pachetul de reforme propus de UE: calculul maximizării profitului ar determina alegerea căii reformelor pentru a obține statutul de conformitate în vederea integrării europene. Pe scurt, prin susținerea reformei, partidele au mai mult de câștigat decât de pierdut. Modelul alternativ ar fi cel al „învățării sociale” (*social learning*)^{xv}, un proces bazat pe faptul că actorii sunt motivați în alegerile și comportamentele lor de identități, norme și valori internalizate. Altfel spus, în cazul unei alegeri fundamentale, ei optează pentru acea soluție care corespunde mai bine normelor lor de comportament. În cazul românesc, această explicație s-ar putea regăsi în pozițiile celor care au susținut caracterul natural al integrării în UE pe baza unei istorii, a unei tradiții sau a unei culturi comune.

Ambele variante converg către trei scenarii^{xvi}. În primul dintre ele, rezultatul este absorbția; altfel spus, condiționalitatea democratică

face ca statele să încorporeze politicile sau normele externe fără a modifica dramatic instituțiile sau normele deja existente. În al doilea scenariu, rezultatul este un compromis, o adaptare care nu implică o schimbare a trăsăturilor esențiale ale sistemului. În cel de-al treilea scenariu, actorii adoptă o adevărată transformare, înlocuind politicile, procesele, dar și trăsăturile esențiale cu elemente noi.

UN PROCES DE EUROPENIZARE SUPERFICIAL?

Cazul românesc pare să ilustreze permanența criticii maioresciene a *formelor fără fond*. Sistemul politic românesc, aflat într-un proces de democratizare accelerată, avea să facă, în drumul său european, numeroase concesii de formă, modificări de *acquis*, reforme economice, păstrând substanța aproape nealterată. Parcursul european al României a fost dominat de curențe, politice mai ales, care au părut să-i împiedice integrarea, alimentând de altfel reticențele europenilor. Avem în vedere confruntările violente de la Târgu Mureș sau mineriadele repetate, care au izolat politic România. Boicotul european nu a fost însă complet: partidele anticomuniste sau, mai precis, anti-FSN, au fost incluse în clubul exclusivist al actorilor considerați de la bun început democratici^{xvii}. Aceste partide au primit indirect un statut de *frequentabilitate* internațională. Contactele cu partenerii europeni au fost țesute la nivelul partidelor, dar și prin diferite agenții sau fundații, în special cele din Germania, ca și prin ONG-uri din statele membre ale UE^{xviii}. Ca și în alte țări din regiune, problema acestor emisari occidentali este legată de identificarea unor parteneri viabili. La începutul anilor 1990, alternativa la FSN este încă foarte confuză. Dar pentru partidele istorice, apelul la Europa a devenit cel mai comod mijloc de consolidare a unei identități incomplete sau care nu spunea mare lucru alegătorilor ieșiți din proiectul totalitar al omului nou. Opoziția anticomuniști *versus* neocomuniști a fost interpretată ca o confruntare între pro-europeni și anti- sau non-europeni și a reprezentat o temă centrală în dezbaterile publice românești între 1992 și 2000. Partidele istorice au cunoscut la începutul tranziției dificultăți organizaționale importante, dileme identitare complexe,

conflicte personale profunde. Dar ceea ce contează, în această perioadă, este credibilitatea democratică, iar partidele istorice, care asumă o filiație cu regimul precomunist, sunt singurele partide de *origine controlată* sau, altfel spus, singurele organizații a căror loialitate democratică nu este contestată sau contestabilă. Așa se face că atât PSDR, cât și PNL sau PNȚCD sunt partidele cele mai „curtate“ de europeni în acea primă perioadă. O excepție o constituie UDMR, care deși este o structură politică nouă, e totuși inclusă în club, din pricina relațiilor conflictuale cu FSN.

Relațiile cu omologii europeni sau cu diferitele asociații periferice ale acestora erau justificate pe baza așa-numitului *policy transfer*, adică „dinamica prin care *cunoștințe* despre politici, gestiune administrativă sau instituții sunt utilizate în vederea dezvoltării politicilor, gestiunii administrative și a instituțiilor dintr-un alt loc decât cele în care au fost concepute“; efectele acestui *training* politic sunt sporite prin integrarea partidelor din Estul Europei în adevărate rețele de „persoane care gândesc la fel [...] și împărtășesc un set comun de principii“^{xix}.

PARTIDELE POLITICE ROMÂNEȘTI: ÎNTRE INSTITUȚIONALIZARE ȘI EUROPENIZARE

Instituționalizarea partidelor politice la scară europeană se produce după adoptarea Tratatului de la Maastricht, care le definea, în articolul 191, ca factori de integrare în sânul Uniunii ce contribuie la formarea unei conștiințe europene și la exprimarea voinței politice a cetățenilor din statele membre. A apărut astfel un nou interlocutor în relația dintre Uniune și noile democrații: este vorba despre federațiile europene de partide. Dacă pentru PNL, partenerul de discuție este clar, Partidul European Liberal Democrat și Reformist, al cărui membru avea să devină deja în 1997^{xx}, afilierea sunt mult mai complicate pentru celelalte partide. Pentru PNȚCD, realinierea identitară în jurul valorilor creștin-democrate justifică adeziunea, încă din iulie 1987, la Uniunea Europeană a Creștin Democraților. Dificultățile apar însă în ceea ce privește dedublarea discursului PNȚCD. Dacă pe plan extern, partidul lui Corneliu Coposu avea să joace cartea creștin-democrației, în plan intern punctul central al ideologiei sale

este anticomunismul. În același timp, UDMR avea să aleagă la rândul său PPE ca rețea de socializare la nivel european.

Pe 6 decembrie 1996, Biroul Politic al PPE decide să acorde statutul de observator PNȚCD. În martie 1998, primește același statut alianța UDMR; cu aceeași ocazie, PNȚCD devine membru asociat, un statut care va fi extins în 1999 și la UDMR. Asociat celui mai important grup al Parlamentului European, PPE a atras în septembrie 2005 și PD. În ceea ce privește tabăra social-democrată, la începutul anilor 1990 singurul partener al omologilor europeni era PSDR, colaborator al Internaționalei încă din 1950 prin Uniunea Socialistă din Europa Centrală și Orientală (SUCEE). Reconvertirea social-democrată a FSN, devenit în 1993 PD și, ulterior, transformarea FDSN în PDSR aveau să dea naștere unor tensiuni multiple: Internaționala Socialistă și, ulterior, Partidul Socialiștilor Europeni vor stabili progresiv relații cu cele trei partide, PSDR fiind indirect mediatorul local, întrucât colaborarea cu minusculul partid tradițional constituia o garanție de credibilitate. În 1996, cu ocazia celui de-al XX-lea Congres al Internaționalei Socialiste de la New York, PD și PSDR sunt integrate cu statutul de membri consultativi, pentru ca trei ani mai târziu, la congresul de la Paris, să devină membri cu drepturi depline. În paralel, cererea PDSR de colaborare avea să fie sistematic amânată. Abia la Reuniunea Consiliului IS de la Santo-Domingo din noiembrie 2001, PSD avea să obțină statutul de membru cu drepturi depline. Izolarea politică a FSN de la începutul anilor 1990 explică reticențele PSE față de colaborarea cu PDSR. Cu ocazia întâlnirii din martie 1998, PSE acordă statutul de membri observatori PD și PSDR. Un an mai târziu, cu ocazia congresului de la Milano, cele două partide obțin statutul de partide asociate. În urma fuziunii PSDR cu PSD, PSE avea să considere că statutul PSDR nu era moștenit de noul partid. Abia în 2002, PSD obține calitatea de membru asociat, iar în 2005 pe cea de membru plin.

Relațiile cu federațiile europene sau cu Internaționalele respective dau partidelor o legitimitate ideologică și programatică, iar mecanismul de *policy transfer* le permite să se implice cu succes în gestiunea politică, dar și în rețele de socializare care asumă indirect rolul de *lobbying* atât în perioada pre-aderare, cât și în cea

post-aderare^{xxi}. În cazul partidelor românești, rezultatul acestei strategii de integrare și de socializare europeană este mai degrabă un compromis, o adaptare la normele minime de congruență ideologică fără a schimba trăsăturile specifice ale organizațiilor. Rețelele europene de partide au fost exploatare la maximum pentru a implanta logica adaptării Europei în solul politic românesc^{xxii}.

În paralel cu acest proces de „europenizare“ a partidelor politice prin intermediul federațiilor europene^{xxiii}, România își continuă parcursul instituțional către UE. Pe baza candidaturii depuse în 1995 și a evaluărilor din 1998 și 1999, Consiliul European de la Helsinki din decembrie 1999 a anunțat deschiderea negocierilor de aderare cu România. Ritmul acestor negocieri, deschise pe 15 februarie 2000, a fost foarte lent: 9 capitole deschise în 2000, alte 8 în 2001 și ultimele 13 în 2002. Ele nu au fost încheiate decât în decembrie 2004. Anticipând oarecum această întârziere, Petre Roman propunea în ianuarie 2000, în calitate sa de ministru de externe, ca dată a intrării României în Uniunea Europeană 1 ianuarie 2007, adică la trei ani după aderarea țărilor din Laeken 10. Data a fost menținută de guvernele ulterioare, astfel încât Tratatul de aderare avea să fie semnat în aprilie 2005 la Luxemburg, iar intrarea efectivă să se producă 20 de luni mai târziu. Alegerile europene trebuiau să se țină imediat după aceea, în primele luni din 2007, dar meandrele politice interne le-au amânat până în toamna aceluiași an.

Considerate a fi antidotul deficitului democratic din sânul Comunității Economice Europene (CEE), numele anterior al Uniunii de astăzi, primele alegeri directe pentru Parlamentul European sunt organizate în 1979. Dincolo de declarațiile oficiale care susțineau necesitatea armonizării modului de scrutin și a procedurilor de votare, eterogenitatea avea să marcheze de la bun început modalitățile de desemnare a deputaților europeni^{xxiv}, al căror număr va crește, odată cu diferitele etape de lărgire a Europei, trecând de la 410 mandate la alegerile din 1979, la 434 la cele din 1984, 518 în 1989, 567 în 1994, 626 în 1999 și 732 în 2004. Aceștia li se vor adăuga, începând din 2007, și 18 bulgari și 35 de români.

ALEGERILE EUROPENE: „ALEGERI FĂRĂ PASIUNE”^{xxv}

Alegerile europene aveau să suscite încă din anii optzeci un interes relativ scăzut din partea cetățenilor europeni. Nivelul de participare la vot a înregistrat o dinamică descendentă, trecând de la o medie de 63% în 1979, la 61% în 1984, 58,5% în 1989, 56,8% în 1994, 49,8% în 1999 și 45,7% în 2004. În fiecare țară în parte, alegerile nu suscită interesul clasei politice, arena de la Strasbourg fiind adesea văzută ca un cimitir al dinozaurilor. Dată fiind lipsa de interes a alegătorilor și a politicienilor pentru alegerile europene, acestea au fost catalogate încă de la bun început ca alegeri „de mână a doua”, în care temele dezbătute sunt cu precădere naționale și în care votul este adeseori o sancțiune pentru guvernul aflat la putere^{xxvi}. Altfel spus: Europa este un simplu pretext pentru a testa formule programatice și echipe politice angajate în competiția națională.

Consultarea electorală europeană din iunie 2004 a confirmat aceste trăsături. Scrutinul este unul istoric, pentru că are loc la câteva săptămâni după cea mai amplă extindere, fiind așteptați la urne 348.824.000 de alegători din 25 de state. Participarea la vot a fost cea mai scăzută din istoria politică a Europei, fiind caracterizată de puternice decalaje între noile și vechile state membre^{xxvii}. Astfel, în UE-15 nivelul de participare a înregistrat cota de 47,55%, în timp ce în cele 10 noi state-membre rata de participare a atins doar 26,34%. Explicații legate de contextele naționale permit să înțelegem mai bine această diferență^{xxviii}. Este evident că o participare de 93% în Luxemburg, de 90% în Belgia, de 71,2% în Cipru și de 70% în Grecia este explicată de caracterul obligatoriu al votului. Cum toate aceste țări sunt vechi state-membre, se poate considera că participarea din UE-15 este mai mare datorită votului obligatoriu reglementat în unele dintre ele. Aceasta nu e însă singura explicație: o țară precum Malta a înregistrat o prezență de 82%, deși votul nu este obligatoriu. În țările din Europa centrală și orientală, nivelul de participare este foarte scăzut, nici unul dintre noile state-membre nereușind să depășească o cotă de 50%. Cele mai mici scoruri sunt înregistrate în Slovacia (17%), Polonia (20,9%) și Slovenia (28,3%). În mai 2007, când Bulgaria organizează la rândul ei alegeri pentru desemnarea

membrilor în Parlamentul European, tendințele observate la scrutinul din 2004 sunt confirmate, participarea rămânând scăzută, doar 28,6% din alegători venind la urne^{xxxix}.

Alegerile europene din România din noiembrie 2007 au fost caracterizate ca „alegeri fără pasiune“, ele fiind o prelungire a referendumului din mai 2007, data la care ar fi trebuit inițial să fie organizate. Alegerile europene se țin, de altfel, concomitent cu un alt referendum, cel pentru schimbarea modului de scrutin. Merită, de altfel, notat faptul că alegerile pentru Parlamentul European se desfășoară în baza celui mai proporționalist mod de scrutin folosit vreodată la noi, în vreme ce referendumul din aceeași zi propunea trecerea la o formulă majoritaristă radicală în alegerea Parlamentului României. Europa este astfel un pretext într-o luptă politică internă. Interesul alegătorilor a rămas foarte scăzut. Paradoxal, și elitele de partid au vădit același lucru: doar 19 dintre foștii observatori la PE și-au depus candidaturile în noiembrie 2007^{xxx}. Listele electorale s-au decis în ultimul moment.

Campania electorală nu a fost foarte animată, dar sloganurile partidelor au fost sugestive pentru intențiile lor. PD a ales formula „Populari în Europa, democrați în România“, trimiterea la noua afiliere politică europeană fiind completată de tema principală a retoricii PD, și anume democrația, tradusă în campanie ca luptă împotriva corupției. PSD și-a construit campania pe teme sociale, iar principalele sale sloganuri au fost „Pentru o Românie mai puternică și echitabilă“ și „Tu faci oferta“, referințele la UE fiind astfel indirecte sau secundare. Campania PNL a fost construită de asemenea în jurul problemelor naționale, sloganul ei principal fiind „EU promovez România. Tu?“. Partidul Democrat Liberal a construit campania aproape exclusiv în jurul liderului său, cu lozinci de tipul „Votează Stolojan. Îl meriți pe cel mai bun“ sau „Toți pentru unul, toți pentru Theodor Stolojan“. UDMR a avut două ținte electorale, adresându-se nu numai alegătorilor maghiari, electoratul său clasic, ci și celor români, în condițiile în care era concurată de László Tökes, care a candidat ca independent și a căutat la rândul său un sprijin în afara limitelor propriei comunități.

La primele alegeri europene, în conformitate cu Legea 33/2007, teritoriul României a constituit o singură circumscripție, iar cei 35 de euro-parlamentari au fost aleși pe baza unui sistem RP cu liste blocate, resturile fiind alocate prin metoda d'Hondt; sistemul electoral are un prag de 5%, iar candidații independenți sunt declarați aleși dacă obțin un număr de voturi valabil exprimate cel puțin egal cu coeficientul electoral național. Participarea la vot a fost de 29,43%. Cinci partide au trecut pragul electoral: PD a obținut 28,81% din voturi, PSD 23,11%, PNL 13,44%, PLD 7,78% și UDMR 5,52%. Nici PRM, nici PNG nu reușesc să depășească pragul electoral. Pe baza acestor rezultate, PD are 13 parlamentari europeni (Sorin Frunzăverde, Roberta Anastase, Petru Filip, Monica Iacob Ridzi, Jean Marin Marinescu, Maria Petre, Rareș Niculescu, Marian Zlotea, Dragoș David, Mihaela Popa, Constantin Dumitriu, Nicodim Bulzesc, Sebastian Bodu), PSD – 10 (Titus Corlățean, Adrian Severin, Rovana Plumb, Daciana Sârbu, Cătălin Nechifor, Adriana Țicău, Ioan Mircea Pașcu, Gabriela Crețu, Corina Crețu, Victor Boștinăru), PNL – 6 (Renate Weber, Daniel Dăianu, Adina Vălean, Cristian Bușoi, Ramona Mănescu, Magor Csibi), PLD – 3 (Theodor Stolojan, Dumitru Oprea și Nicolae Vlad Popa), în vreme ce UDMR este reprezentată de doi europarlamentari (Frunza György și Sogor Csaba).

Surpriza o constituie alegerea lui Tökes: la 18 ani după declanșarea revoluției anticomuniste, episcopul devine reprezentant al României în Parlamentul European. Se încheia astfel un ciclu istoric.

(Text publicat....)

ⁱ V. Cristian PREDA „Le proaméricanisme roumain: trahison et diffamation“, *Revue internationale et stratégique*, no. 53, printemps 2004, pp. 107-112.

ⁱⁱ Pentru datele din 2000-2004, v. Lucian NASTASĂ, Levente SALAT, *Relații interetnice în România postcomunistă*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2000, p. 337; *Barometrul relațiilor etnice 2001*, pe site-ul www.edrc.ro și *Barometrul relațiilor etnice*, o cercetare realizată de Metro Media Transilvania între 17 și 30 octombrie 2002, Cluj-Napoca, 2002.

ⁱⁱⁱ Pentru definirea conceptului de eurosceptic, v. Paul TAGGART, „A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems“, *European Journal of Political*

Research, vol. 33, 1998, p. 366; Aleks SZCZERBIAK, Paul TAGGART, *Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation*, SEI Working Papers – Opposing Europe Research Network Working Paper no. 1, no. 36, 2000 și Petr KOPECKY, Cas MUDDE, „The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe“, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002, p. 301.

^{iv} Numele grupului a fost dat după localitatea în care s-a ținut Consiliul european care a decis intrarea lor în UE.

^v Ancheta pentru România a fost făcută în septembrie 2002 de către The Gallup Organisation Romania. Pentru rezultatele din celelalte țări, v. http://europa.eu.int/comm/public_opinion.

^{vi} V. Emil CONSTANTINESCU, *Timpul dărâmării, timpul zidirii*, vol. 3, Universalia, București, 2002, pp. 850-853.

^{vii} V. Claus OFFE, *Varieties of Transition*, Polity, London, 1996, p. 47.

^{viii} Laurence WHITEHEAD (ed.), *The International Dimension of Democratization*, Oxford University Press, Oxford, 1996, în special articolul „Democracy and decolonisation: East-Central Europe“, pp. 356-392, scris chiar de editorul volumului.

^{ix} Hans Peter SCHMITZ, Katrin SELL, „International Factors in Processes of Political Democratization: Toward a Theoretical Integration“, in Jean GRUGEL (ed.), *Democracy Without Borders: Transnationalization and Conditionality*, Routledge, London, 1999, p. 25.

^x Jeffrey T. CHECKEL, „Compliance and Conditionality“, Arena Working Papers, 2000, www.arena.uio.no/news/publications/publ_wp.htm.

^{xi} Tanja A. BÖRZEL, Thomas RISSE, *When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change*, European Integration online Papers, vol. 4, no. 15, 2000, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm>, p. 1.

^{xii} V. Frank SCHIMMELFENNIG, *The International Promotion of Political Norms in Eastern Europe: a Qualitative Comparative Analysis*, Center for European Studies, Working Paper, no. 61, la adresa www.ces.fas.harvard.edu.

^{xiii} V. de exemplu Philippe SCHMITTER, „The Influence of the International Context Upon the Choice of National Institutions and Policies in Neo-democracies“, in Laurence WHITEHEAD (ed.), *op. cit.* pp. 3-4 și 30

^{xiv} James G. MARCH, Johan P. OLSEN, *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*, Free Press, New York, 1998.

^{xv} Geoffrey PRIDHAM, *The dynamics of Democratization*, Continuum, London, 2000, p. 298.

^{xvi} Tanja A. BÖRZEL, Thomas RISSE, *op. cit.*, p. 10

^{xvii} Contactele întretinute cu omologii europeni de partidele adversare ale FSN sunt menționate de Ion RAȚIU, *Din zilele unei «democrații originale». Note zilnice. Ianuarie–decembrie 1991*, București, RH Printing & Publishing, 2000.

^{xviii} Pentru o viziune de ansamblu v. Marcin ZABOROWSKI, „Westernizing the East: External Influences in the Post-Communist Transformation of Eastern and Central Europe“, *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol. 21, no. 1, 2005, pp. 25-29.

^{xix} Diane STONE, „Learning Lessons and Transferring Policies Across Time, Space and Disciplines“, *Politics*, vol. 19, no. 1, 1999, p. 51 citat de William E. PATTERSON, James SLOAM, „Learning from the West: Policy Transfer and Political Parties“, *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol. 21, no. 1, 2005, pp. 34 și 43.

^{xx} În paralel, din 1997, PNL a devenit membru al Internaționalei Liberale.

^{xxi} Pentru mai multe detalii privind rolul federațiilor europene de partide în relațiile cu partidele din Estul Europei, v. Pascal DELWIT, Jean-Michel DE WAELE (eds.), *La démocratisation en Europe*

centrale et orientale. La coopération paneuropéenne des partis politiques, L'Harmattan, Paris, 1998.

^{xxii} Pentru problema generală a europeanizării sistemelor de partide, v. Peter MAIR, „The Limited Impact of Europe on National Party System“, in Klaus H. GOETZ & Simon HIX (edited by), *Europeanised*

Politics? European Integration and National Political System, Franck Cass London, Portland, 2001, pp. 27-49. Pentru analiza acestei problematice în cazul partidelor din Europa centrală și de est, v. Geoffrey PRIDHAM, „Patterns of Europeanization and Transactional Party Co-operation“, in Paul G. LEWIS (edited by), *Party Development and Democratic Change in Post-communist Europe. The First Decade*, Franck Cass Publishers, London, 2001, pp. 179-198.

^{xxiii} Despre europenizarea partidelor românești, v. Caterina PREDA, „The Europeanization of Romanian Political Parties. The Ideological Level“, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. VI,

no. 2, 2006, pp. 357-402.

^{xxiv} Christopher LORD, „The European Parliament, Not A Very European Parliament?“, *Politique européenne*, no. 9, Janvier 2003, pp. 30-48.

^{xxv} Alexandra IONESCU, „Parlamentul European: o pasiune fără suflet“, *Le Monde Diplomatique*, noiembrie 2007.

^{xxvi} Expresia „second order elections“ a fost creată de Karlheinz REIF, Hermann SCHMITT, „Nine Second Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election

Results“, *European Journal of Political Research*, vol. 8, 1980, pp. 3-44.

^{xxvii} Am utilizat rezultatele alegerilor europene prelucrate la adresa www.europe-politique.eu/elections-europeennes.htm.

^{xxviii} Céline BELOT, Bruno CAUTRES, *Vers un espace public européen? Les élections européennes de juin 2004 – Résultats et éléments d’analyse*, Notre Europe – Études et Recherches no. 40, la adresa

www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Etud40-fr.pdf, pp. 8-10.

^{xxix} V. „Faible participation aux élections européennes bulgares“, 21 mai 2007, www.euractiv.com/fr/elections/faible-participation-elections-europeennes-bulgares/article-163863

^{xxx} V. raportul *Activitatea europarlamentarilor candidați la alegerile din 25 noiembrie 2007*, Institutul pentru Politici Publice, București, noiembrie 2007.